

TÖKÖL (PEST MEGYE) NÉPESSÉGÉNEK TÖRTÉNETE

(A TÖRÖK HÓDOLTSÁG UTÁNI ÚJRATELEPÜLÉSÉTŐL 1945-IG¹)

1. Bevezetés. A Csepel-sziget birtoklástörténete és természeti adottságai

A Csepel-sziget Magyarország középső részén, az Alföld északnyugati peremén helyezkedik el, közvetlenül a mai Budapest szomszédságában. Ez a Duna alföldi szakaszán található legnagyobb sziget. Kedvező természeti adottságai – egykor igen gazdag növény- és állatvilága, valamint természetes védettsége – miatt az őskor óta folyamatosan lakott hely. Tököl határában az 1876-os nagy árvíz mosott ki rézkori régészeti leleteket, de már korábban is előkerültek kelta- és római kori emlékek (MONOSTORY, 2000, 8.). A honfoglalás után Árpád fejedelem törzsének szálláshelye volt a sziget. A középkorban is a mindenkori uralkodó magánbirtokához tartozott, a királyi család pihenőhelye és vadászterülete volt. Ekkoriban a sziget települései jelentették az udvar élelemellátásának egyik fő forrását is. A korabeli források különböző neveken említik, így például Ursziget néven a 16. században, a 18. század során pedig a Csepel név mellett Szent Margit és Szent András netvét is viselte, egykori birtokosa Savoyai Jenő után az Eugeniana nevet kapta, valamint Királyszigetnek és Kövi szigetnek is hívták. Pesty Frigyes állítása szerint az uralkodói iratokban és oklevelekben *Insula Regis*, illetve *Insula suae majestatis* neveken említik, az uralkodói család tagjai pedig *Insula Nostra*-ként emlegetik (PERÉNYI, 1934, 19–20.). Györffy György Árpád-kori helynévtárában a középkori eredetű Nagysziget megnevezéssel említi (GYÖRFFY, 1998, 189–206.). A 13. század óta tulajdonosa mindig a királyné volt, aki a Csepel-szigetet nászajándékkul kapta. 1442-ben Erzsébet királyné halála után a birtok visszaszállt a koronára. A mohácsi csata után a Csepel-szigetet I. Ferdinánd császár és Szapolyai János felváltva birtokolták.

A török hadak a szigetet még Buda bevétele előtt elfoglalták, északi csücskén erődítést emeltek, lakóira pedig súlyos adóterheket róttak ki. A kizsákmányolás miatt a lakosság jelentős része Buda elestekor a folyón átkelve a Dunántúl felé menekült. 1628-ban Eszterházy Miklós zálogba vette a szigetet a koronától. 1695-ig volt leszármazottai tulajdonában a terület, amikor is Eszterházy István eladta gróf Heissler Donát tábornoknak. A császári tábornok halála után 1697-ben özvegye eladta Savoyai Jenőnek. Savoyai halála után 1736-ban a birtok visszaszállt az uralkodóházra és Rác-

¹ A tanulmány az ELTE BTK Tárgyi Néprajzi Tanszékén írt szakdolgozatom egy fejezetének átdolgozott változata.

kevei Királyi Családi Uradalom néven alkotott birtokigazgatási egységet (PERÉNYI, 1934, 9–22.).

A polgári korszakban a Csepel-sziget közigazgatási szempontból Pest-Pilis-Solt vármegye Pilisi járásához tartozott 1876-ig, ezután Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye Ráckevei, a megye átszervezése után rövid ideig annak Pesti alsó járásához, majd ismét a Ráckevei járásához tartozott.

Természetföldrajzi szempontból a Csepel-szigetet tekinthetjük önálló kistájnak, melyet nyugat felől a Nagy-Duna, kelet felől pedig a Kis-Duna, más néven Ráckevi-Duna (mai nevén Soroksári-Duna-ág) határol. Mindkét folyammerben találhatóak voltak kisebb-nagyobb szigetek, melyeknek – a folyó természetes építő-romboló munkája és a szabályozások miatt – mára csak töredék maradt meg. Ezek a szigetek – Háros-sziget kivételével, mely a budai parthoz tartozott – szintén Csepel-sziget részei voltak, s annak a településnek a lakossága élte haszonvételeit, mellyel szemben elhelyezkedtek.

A sziget egészen alacsony fekvésű, egyenletesen sík terület, néhány kisebb kiemelkedéssel. Ezek az árvízmentes térszíneken telepedtek meg a községek, így a települések belterülete – vagy legalábbis annak nagyobb része – csak az igen magas vízállások alkalmával volt kitéve árvízveszélynek. Az alacsonyabb területek, és a legtöbb község határának a Duna felé eső része azonban erősen vízjárta terület volt, szinte minden esztendőben egy vagy több alkalommal elöntötte az ár. A 18–19. században ezeken a helyeken gyakorta hónapokig visszamaradt a víz, az ilyen időszakokban ezek a területek a mezőgazdasági művelés céljából hasznavethetetlenekké váltak.

A Csepel-szigeten a víz mellett a legjelentősebb felszínformáló erő a szél volt. Egyes települések (pl. Szigetszentmiklós és Tököl) határában találhatóak voltak ún. homokbuckák (helybeli elnevezésük: *buczák*²), melyek egykori folyóteraszok helyén létrejött kiemelkedések. Ezek futóhomokos felszínük miatt szántónak alkalmatlanok voltak, területüket a lakosság legelőként hasznosította, de ebben a művelési ágban is csak harmad-, negyedrangúnak minősítették őket. A futóhomok-dombok még a 18. században is mozogtak. A 19. század második felében a homok megkötése céljából a községek ezeken a határrészekeken fásításba kezdtek, illetve a század utolsó harmadában az itt bányászható homokot közúti építkezésekhez szállították alapanyagként.

A homokos felszín alatt agyagos réteg húzódik. Szilágyi Lajos járási szolgabíró 1898-ban megvásárolta Tököl községtől a buckák területét és parcellákra bontva továbbadta. Az ideköltöző népesség szőlő- és gyümölcsfa-telepítésbe kezdett. A sivár homok alatt található tápanyagban gazdag, agyagos földréteg kedvező feltételeket biztosított a beültetett tőkék és csemeték megfelelő fejlődéséhez. Ez a határrész eleinte Szilágyi-telep néven, mint külterület tartozott Tökölhöz, később Szigethalom néven önálló köz-

² Pest Megyei Levéltár, IV. 165. a.

séggé alakult. A legrosszabb minőségű, homokos talajú határrészekre egyes helyeken (pl. Csepelen és Tökölön) a huszadik század első két évtizedében bolgár telepesek érkeztek, és kertkultúrák művelésébe fogtak. Az agrotechnika fejlődése tehát lehetővé tette, hogy a mezőgazdasági termelésbe integrálódjanak a községi határ rosszabb természeti adottságú, ezért korábban, a hagyományos gazdálkodás ideje alatt alig használt részei is.

2. A népesség számának és összetételének alakulása a 18–19. században

Tökölközségészakról dél felé haladva a harmadik település a Csepel-szigeten. Határa kiterjedt, a Duna két ága fogja közre. Északon Szigetszentmiklóssal, délen (Sziget-)Cséppel határos. A 15–16. századi forrásokban virágzó mezővárosként említik. Azonban a török hódoltság második szakaszában népességének száma jelentősen csökkent, etnikai összetétele megváltozott. Gazdasági jelentőségét néhány emberöltő alatt visszanyerte, a 18. század végén Ráckeve mezőváros után az egyik legjelentősebb anyagi lehetőségekkel rendelkező település volt.³

A Csepel sziget eredeti – magyar – lakossága, mint már említettük, a török hódoltság időszakában szinte teljes egészében elmenekült (HEGYI, 2001, 318–319.). Kontinuos településként csupán Ráckeve mezőváros maradt meg, valamint ilyennek feltételezhetünk két református magyar lakossággal rendelkező helységet, Makádot és Szigetszentmiklóst is.⁴ Az elmenekült népesség helyére a 17. század második felében, a 18. század elején katolikus délszláv, magyar és német telepesek költöztek a szigetre, valamint kisebb számban ortodox szerbek. A hódoltság megszűnése után a szigeten tíz település alakult ki. A települések között vannak olyanok, ahol a különböző etnikumhoz tartozó személyek elegyesen telepedtek meg, valószínűleg az azonos felekezethez való tartozás tette lehetővé számukra az együttélést (pl. Tökölön, Csépen, Csepelen katolikus délszlávok és magyarok). Felekezeti és etnikailag is homogén település a német lakosságú Becse, Szentmárton, Ujfalu, a szerb Lórév, illetve a már említett két magyar lakosságú falu.

Tanulmányunkban részletesebben megvizsgáljuk ezen fentebb említett, újonnan betelepült népesség történetét és jellemzőit. A különböző típusú forrásokból nyert adatokat a továbbiakban forrástípusok szerinti elkülönítve kíséreljük meg értelmezni majd.

a) *Az egykorú leíró források ismertetése*

A címben említett forrásokban azok szerzőjének szándéka szerint rövid utalások vagy hosszabb leírások formájában találhatunk a 18–19. századi népességet bemutató adatokat.

³ Magyar Országos Levéltár, S11. 830, 96. Kneidinger, 1778.

⁴ Ezt a feltételezést alátámasztják a tanulmány későbbi részében ismertetett leíró forrásokból származó adataink is.

A korszakra vonatkozóan Bél Mátyás tollából származik az első ilyen ismertetés. Jelentősége, forrásértéke kiemelkedő: olvasói számára elsőként rajzolja meg az országnak a török kiűzése utáni állapotát, az újjáépítés kezdeti lépéseit.⁵ Bél idézi egy korábbi forrásmunka, Oláh Miklós Hungaria című művének a Csepel-szigetre vonatkozó részeit is. Utóbbi szerző a szigeten négy várost (Chepel, Thekel, Szentmárton, Kevy) és kisebb falvakat említ, gazdag flóráról és faunáról, kedvező gazdálkodási feltételekről tudósít. A Csepel-sziget leírásában részletesen közli a két Duna-ágban található kisebb szigetek nevét, azok természeti adottságait, és azt, hogy mely falvak lakói élik hasznukat.⁶

Bél munkájának a Csepel-sziget felszínéről szóló fejezetében utalásokat találunk a talaj adottságaira, és arról is szól, hogy ez mit jelentett a mezőgazdasági művelés technológiájának szempontjából. Részletesen megfigyelte az akkor a szigeten található mind a kilenc falut. Leírja fekvésüket, s hogy mely más településekkel határosak. Szól a falvakban folytatott gazdálkodás feltételeiről és jellegéről, valamint a falvakban élő népesség etnikai, és olykor felekezeti hovatartozásáról. Tököl a 18. század első évtizedeiben *„alig harminc házból áll, ezek annyira szorosak és szegényesek, hogy alakra és használhatóságra tíz másikkal nem érnek fel. Ezeket a rácok építették, annak a dalmata és szerb telepnek a maradványai, akik a magyarok eltávozása után jöttek ide. A sorsuk közös volt a szigetével és annak lakóival.”* (BÉL, 1977, (1736) 152.) A fordítás közzétételekor Bél Mátyás szövegét jegyzetekkel látták el. Minden egyes település leírása után a jegyzetekben ott szerepel összehasonlító adatként az 1728. évi országos adóösszeírásban a falvak adatai után következő szöveges ismertető. Ennek a népességre vonatkozó számszerű adatait fentebb, az összeírások elemzésekor már megvizsgáltuk. Itt mindössze annyit jegyezni meg, hogy ha nemcsak a Tökölre vonatkozó ismertetést tekintjük, akkor kiderül, hogy a szigeten található kilenc falu közül négyről írták azt, hogy „régfő fogva lakott”, azaz feltételezhetően nem teljesen pusztult el a lakossága a hódoltság időszakában. Ezek: a magyar lakossággal rendelkező Szigetszentmiklós és Makád, a délszlávnak nevezett Lórév, és a horvátnak mondott Tököl. A többi falvak újonnan települtek. Csép 1698-ban települt újra rácokkal. Svábok költöztek be 1696 körül Becsére, 1708-körül Újfaluba, 1718-ban Szentmártonba. Csepel 1717-ben települt újra, 1728-ban 10 délszláv-, 2 magyar-, 9 német

⁵ BÉL, 1977 (1736.) Az átfogó munka Pest megye ismertetését tartalmazó része 1977-ben jelent meg a Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága kiadásában. Tudomásunk van Bodor Antalnak az 1936-ban megjelent fordításáról is, de a tanulmányban a későbbi, a Pintér Emilné jegyzeteivel ellátott szöveget használjuk.

⁶ Innen tudjuk, hogy a 18. század elején a tököliek még csak a Nagy-Dunában a faluval szemben lévő két szigetet használták. Ezeket erdők borították és az erdőben gyümölcsfák voltak. Ismereteink szerint a középkor óta országszerte elterjedt gyakorlat volt a folyókat kísérő ártéri erdőségekben lévő gyümölcsfák gondozása, termésük hasznosítása, adatunk ennek a gazdálkodási formának igen széles körű elterjedtségét támasztja alá. Vö. ANDRÁSFALVY, 1973.

nevű lakosa volt (BÉL, 1977, (1736), 147–154.). Ezek az adatok nem szerepelnek az 1728-as összeírásnak a Borosy András által kiadott feldolgozásában (BOROSY, 1997, 293–300.), viszont nem lehet figyelmen kívül hagynunk őket, mert világosabbá teszik a sziget újraneépéséről alkotott képet, s alátámaszthatják korábbi feltételezéseinket.

A másik ismert 18. századi szerző, Vályi András országleíró munkájában hangsúlyosabban jelennek meg a gazdálkodásra vonatkozó adatok, a település népességéről viszont mindössze annyit jegyzett meg, hogy Tököl „rác” falu (VÁLYI, 1796–1799, 523.). Hozzá hasonlóan Lipszky János is a helynévtárában „illír”-ként említi (LIPSZKY, 1808).

A 19. századi ismertetésekben már a lakosság felekezeti megoszlására vonatkozó adatokat is találunk. NAGY (1828) adatai szerint 1828-ban Tökölön 1841 személyt élt, döntő többségük (1822 fő) római katolikus vallású volt. A zsidók száma 10 fő, az evangélikusoké 8 fő, a görög katolikusoké 1 fő volt, tehát ez utóbbi három felekezet híveinek együttes létszáma alig haladta meg a lakosság számának 1%-át. 1844-ben a lakosság száma 1573 főre csökkent, de a katolikusok aránya a más vallásúakhoz képest a lakosságon belül változatlan maradt, 99% körül mozgott – közli Ferenczy István (FERENCZY, 1844, 138.). Fényes Elek 1851-ben 1966 római katolikus lakost említett (FÉNYES, 1851, 216.).

b) Országos- és megyei összeírások

A 17. század végén és a 18. század elején szinte majd minden évben készítettek felméréseket a hatóságok. A megyei összeírásokban Tököl községet 1668-tól már lakott helyként említik, de a település 1689-ben ismét elnéptelenedett. 1691–1693 között három alkalommal $\frac{1}{4}$ portával írják össze a vármegyei megbízottak, az 1695. évben pedig $\frac{3}{4}$ porta szerepel (KOSÁRY, 1965, I. táblázat). 1696-ban 13 helybeli mellett 13 jövevény személyről tudunk. Három évvel később a falunak 31 összeírt lakosa volt, 1701-ben és 1703-ban már 40 családfőt számláltak meg (KOSÁRY, 1965, III. táblázat). Az 1703. évi dicális összeírás alkalmával feljegyzett 41 személy közül a később keletkezett forrásokban szereplő családnevek alapján mindössze 22-ről – 15-féle családnévvel rendelkezők – feltételezhetjük, hogy elődei a településen későbbi időszakban élő lakosságnak.⁷ Tehát ebben az időszakban a népesség összetétele még nem állandósult, sőt igen változékony volt. A község a Rákóczi-szabadságharc alatt is folyamatosan lakott volt, ezt bizonyítja az, hogy rendszeresen fizette adóit a kuruc vezetés számára (BÁNKÚTI, 1996, 109., 594., 810.).

A következőkben bemutatásra kerülő 18. századi országos és megyei összeírások, valamint az 1828-ban készült országos összeírás kapcsán meg kell jegyeznünk, hogy a népesedéstörténet szempontjából csak korlátozottan használható adatokat tartalmaznak. Ezek a felmérések elsősorban

⁷ Pest Megyei Levéltár, IV. 23.a. CP II. 39-e.

gazdasági célzattal készültek, így csak az adóalanyokként számba jöhető személyek és adótárgyaik adatait tartalmazzák: így belőlük a teljes népesség számára, etnikai összetételére vonatkozó következtetéseket levonni nem lehet. (A történettudomány, a történeti statisztika részéről születtek kezdeményezések az összeírt személyek mögött álló családtagok számának megbecslésére. Acsády Ignác feltételezése szerint⁸ egy-egy családra hat-hat főt kell a családfők számához hozzászámítani, hogy a település teljes lakosságának lélekszámára következtetni tudjunk. Más szerzők ennél lényegesen nagyobb és lényegesen kisebb szorzóval is számolnak. Faragó Tamás egyik tanulmányában részletesen, forráskritikai megfontolások szempontjából mutatja be az 1715–1720. évi összeírás⁹ társadalomstatisztikai jellegű felhasználására tett kísérleteket (vö. FARAGÓ, 1996, 108–109.). Noha ezek az összeírások a pontos lélekszám megállapítására nem alkalmasak, az egymás utáni években felvett adatok összehasonlításával nyomon követhetők bizonyos tendenciák a községben lezajlott társadalmi és gazdasági folyamatok tekintetében. Az összeírt háztartásfők számának növekedésében a település népességének gyarapodását, csökkenésében annak fogyását figyelhetjük meg. A termelésre vonatkozó adatokból kirajzolódik a község anyagi gyarapodásának üteme.

1. táblázat: A népesség számának növekedése az összeírások alapján

Év	1715 ^(a)	1720 ^(b)	1728 ^(c)	1736 ^(d)	1752 ^(e)	1770 ^(f)	1778 ^(g)	1828 ^(h)
háztartásfők	43	62	55	44	92	142	143	275
jobbágy (%)	40, 93	44, 71	41, 75	28, 61	92, 100	109, 77	105, 73	160, 58
házas zsellér (%)	3, 7	18, 29	14, 25	7, 16	17, 19	33, 23	33, 23	98, 36
háztalan zs. (%)	–	–	–	1, 2	–	–	5, 4	17, 6
özvegy	(2 fő)	(3 fő)	–	8, 18%	17, 19%	–	–	–
bunyevac (fő)	36	50	47	39	–	122	–	–
magyar (fő)	7	9	7	5	–	15	–	–
német (fő)	0	3	1	0	–	5	–	–

a) Pest Megyei Levéltár IV. 23. a. CP I. 1.

b) Pest Megyei Levéltár XXXII. 5. 134. doboz.

c) BOROSY 1997. 293–300.

d) Pest Megyei Levéltár IV. 23. a. CP II. 218.

e) Pest Megyei Levéltár IV. 23. a. CP II. 210-c.

f) Pest Megyei Levéltár IV. 165. a.

g) Magyar Országos Levéltár U et C., Fasc. 155., Nr. 49.

h) Magyar Országos Levéltár IV. 26. B. 127. Pest-Pilis-Solt megye 170.

⁸ FARAGÓ, 1996, 108. Idézi ACSÁDY I. 1896-ban megjelent munkáját.

⁹ Az 1715-ben készült adóösszeírást 1720-ban megismételték, mert az államhatalom nem ismerte el a benne szereplő adatok hitelességét. Az adatfelvétel módja mindkét alkalommal azonos volt, szempontjai 1720-ban kevésbé voltak részletesek. Az adózó személyek esetében azonban nem változtak a felmérési szempontok, ezért a két különböző időpontban készült összeírást a szerző együttesen említi.

Az 1. táblázatban összefoglaltuk a rendelkezésünkre álló adóösszeírásokban található, a falu népességre vonatkozó adatokat. Ezekből három irányba mutató megfigyeléseket tehetünk: vizsgálhatjuk a népesség számának, illetve a vagyon szerinti és etnikai összetételének változásait.

Az összeírt háztartások számának alakulásából kiindulva megpróbáljuk figyelemmel kísérni a népességszám változásait. Az ide vonatkozó adatsorból megállapíthatjuk, hogy az 1715–1720 közti időszakban intenzív népmozgás volt tapasztalható a sziget falvainak körében, a két időpont között a tőköli lakosság száma 44%-kal növekedett. A bevándorlók azonban nem telepedtek meg véglegesen a faluban, 1720–1736 között fogyást tapasztalunk: 1736-ban a háztartások száma eggyel több csupán, mint 1715-ben volt. Ehhez képest az 1752. év kiugró emelkedést mutat, a háztartások száma több mint kétszerezésére nőtt, 1770-re pedig mintegy megháromszorozódott¹⁰. Megfigyelhetjük, hogy a községben élt háztartásfők száma a 18. század közepéig ingadozást mutatott, ezt követően azonban folyamatosan növekedett. Az 1736–1752 közti időszakban alakult ki tehát a lakosságnak egy stabilan helyben lakó, a későbbiekben dinamikusan növekvő rétege, amely már inkább csak befogadó közegként vett részt a még zajló népmozgásokban.

A népességen belül az egyes rétegek aránya kevésbé változott. A telkes jobbágyok száma az 1736-os esztendő kivételével 70% felett volt, ők alkották a 18. századi tőköli lakosság legjelentősebb összetevőjét. (1752-ben az összeíró biztosok minden feljegyzett háztartásfőt jobbágyként /is!/ vettek számba, ezért nem tudjuk, hogy mekkora volt a jobbágyok és zsellérek egymáshoz viszonyított aránya ebben az időpontban. Az összeírásban több helyen egymásnak ellentmondó vagy egymást kizáró adatokkal találkozunk, ezért ennek az évnak az adatait nem vettük figyelembe a következtetések levonása során.) A zsellérek számaránya sem változott nagymértékben, számuk alakulása követte az össznépesség számának ingadozását. Háztalan zsellérek a 18. század első felében még nem voltak Tökölön. Először 1778-ban az uradalom akkori hasznobérlőjével (Szaploneczay János) kötött szerződésben említik őket jelentősebb számban (5 fő)¹¹.

A 18. századi nemzetiségi megoszlás vizsgálatára szolgáló adataink igencsak viszonylagosak, a családnevekből próbáltunk erre következtetni. Magyar nemzetiségűnek tekintettük a magyaros hangzású neveket (Horváth, Kovács, Molnár, Kis, Csizmadia, Szücs, Pásztor, Somogyi, stb.) viselő személyeket. Német nemzetiségűnek tekintettük a német hangzású neveket (Ertl, Haerbacher, Römer) viselő személyeket. Mindenki mást a bunyevác nemzetiségűekhez soroltunk. (A leggyakrabban előforduló családnevek: pl. Ágics, Bobin, Cseperkáló, Dragovics, Gergics, Gnyálin, Jokan, Kremó, Kurán, Marelyin, Marics, Milkovics, Pessuth, Pontyusák, Radnics, Rozgics,

¹⁰ Az 1769. és az 1770. évből egyházi összeírás – lélekösszeírás – is fennmaradt. 1769-ben 156 jobbágy- (132 házban) és 18 zsellércsaládot, 1770-ben pedig 163 jobbágy- (ugyancsak 132 házban) és 21 zsellércsaládot írtak össze. Szfv PL No. 117/AD-y és No. 117/AE-e.

¹¹ Magyar Országos Levéltár, U et C., Fasc. 155., Nr. 49.

Saracz, Tadic, Tomin, Vukov, Zurics, stb.)¹² Ilyenformán megkíséreltünk következtetést levonni a falu korabeli nemzetiségi összetételére nézve, majd az egyes évekre vonatkozó adatok összehasonlításával a nemzetiségi összetétel alakulására vonatkozóan is. 1715-ben Tökölön 36 bunyevác és 7 magyar jobbágyot írtak össze, német nevű személyekkel pedig csak 1720 után találkozhatunk az összeírásokban. A magyarok aránya a század során kis mértékben, de folyamatosan csökkent a bunyevácok javára. A németek aránya a lakosságon belül ekkor még igen alacsony volt, 1720-ban három, 1728-ban 1 családról tudunk. 1770-ben öt német családot írtak össze, közülük csak egy viseli a korábban már előfordult családnevek valamelyikét (Ertl), a többiek valószínűleg később, a század második felében telepedtek be a községbe, ipari foglalkozást űztek.

A 18–19. század fordulóján sajnos nem készült sem megyei-, sem országos szintű adóösszeírás, ezért a lakosság növekedésének ütemét az 1778–1828 között eltelt 50 esztendőben nem követhetjük nyomon. Annyit tudunk elmondani csupán, hogy a két összeírás között eltelt fél évszázad alatt a községben a háztartások száma az 1715. (és az 1736.) évi számnak majdnem hat és félszeresére nőtt. A jobbágyok aránya 60% alá csökkent a zsellérek „javára”. Ennek oka a telkek elaprózódásában rejlik, ez az ország-szerte általános jelenség mutatkozott Tökölön is. 1770-ben, az úrbérrendezéskor a 142 összeírt háztartásfő 96 jobbágytelken gazdálkodott, közülük 109 volt telkes jobbágy, 33-an voltak zsellérek. 1828-ra a háztartások száma majdnem kétszeresére, ezen belül a jobbágyháztartások száma majd másfélszeresére (160-ra) nőtt, míg a telki állomány 61 ½ telekre csökkent. Ezért jelentősen csökkent az egy-egy gazdaság által használt telkek átlagos nagysága. A zsellérek száma 115-re nőtt, azaz elérte az 1770. évi számuk három és félszeresét. A zsellér háztartások számának növekedésében a telekaprózódás mellett szerepet játszott a községbe újonnan betelepült (magyar és német) lakosság is. A 18. századi hosszan tartó békés időszak a település népességének stabilizálódását eredményezte.

c) Egyházi összeírások

A római katolikus egyház is készített felméréseket a hívek számáról. A 19. században a székesfehérvári egyházmegyéről – melynek Budai esperessége Szigeti kerületéhez tartozott Tököl – négy időpontban (1846, 1848, 1851, 1889) készültek egyházmegyei sematizmusok. Ezekben a felmérésekben pontos számadatokban rögzítették a lakosság felekezeti hovatartozás szerinti megoszlását. (Vö. I. táblázat.) A római katolikus hívek számában azonban benne foglaltatnak a filiák gondozásában álló hívek is¹³, ezért a

¹² Az etnikai hovatartozás megállapításhoz általunk felállított szempontrendszer tudományos szempontból nem tűnhet eléggé megalapozottnak, azonban a helyszínen folytatott recens gyűjtésből származó adataink igazolják állításainkat.

¹³ A helynév oszlopban szereplő korabeli helynevek nem mindegyikéről tudjuk, hogy közigazgatásilag is Tökölhöz tartozott volna. Ezért azoknál a filiáknál, amelyekről biztosan

hívek lélekszámát jelző adatok csupán hozzávetőleges számokként kezelhetők, abszolút számadatokként semmi esetre sem. Így is tükrözik azonban a római katolikus felekezethez tartozó népesség számának csekély mértékű megváltozását. A más felekezethez tartozók a 19. század közepéig kis lélekszámban képviseltették magukat a község társadalmában, majd csak 1889-ben növekedett arányuk a korábbi 1% körüliről 3,7%-ra.

A 20. század elején 1906-ban készült sematizmus¹⁴. Ekkorra a nem katolikus vallásúak aránya a lakosság egészén belül meghaladta a 9%-ot. Megfigyelhetjük, hogy a régóta együtt élő, mondhatni „színkatolikus” rác–magyar–német közösségbe kívülről, más vallású személyek jelentősebb csoportjai költöztek be a 19. század vége táján.

3. Etnikai csoportok Tökölön

A községben a 18. század óta három nemzetiség él együtt.

A fentebb bemutatott forrásokban rácnak, illírnek, dalmátnak vagy bunyevácnak említett katolikus délszláv népcsoport származási helyéről, hazánkba való beköltözéséről sokféle, egymásnak ellentmondó vélemény született. Mi a következőkben Urosevics Daniló, Sarosácz György és Mándics Mihály munkáiban található adatokat használtunk fel (UROSEVICS, 1969, SAROSÁCZ, 1982, MÁNDICS, 1989.). A bunyevácok eredeti lakóhelyét a legtöbb általunk áttekintett munka a mai Bosznia-Hercegovina területén jelöli ki, a Neretva folyó nyugati partján, Mostartól délre a Buna folyó völgyében. Vándorlásuk a 13. században kezdődött, és a 18. századig tartott. Kezdetben kisebb mértékben távolodtak el hazájuktól, a török veszély elől északabbra húzódtak és Mostar szomszédságában telepedtek le. A török hódítások azonban utolérték a menekülőket, így egy részük továbbindult északnyugati irányba. Dalmácián és Szlavónián keresztül érkeztek „a távoli Bácskába, mely akkor már szintén török fennhatóság alatt lévő, azonban sík és termékeny volt.”¹⁵ A bunyevác horvátok magyarországi letelepedése a 16. század végén történt, az első bunyevác plébánia Baján 1600 körül jött létre. A 17. században több hullámban, boszniai ferences szerzetesek vezetésével folytatódott a betelepülés. Az utolsó nagyobb tömegű bevándorló 1687-ben Markovic és Vidakovic bunyevác vezérek vezetése alatt érkezett hazánkba. Egyes csoportjaik Bácskából a Duna mentén felfelé továbbvándoroltak, így élnek bunyevácok Bátyán és Dusnokon, valamint még északabbra Ercsiben, Tökölön és Érden. Ezen utolsó öt település lakosságát Sarosácz György rác–horvátoknak nevezi, és a horvátoktól és a bunyevácoktól külön csoportba

tudjuk, hogy a községben voltak, a híveket hozzászámoltuk a tököli katolikusokhoz. Azon fíliák esetében, amelyek nem a község területén, illetve ismeretlen helyen voltak, nem számítottuk az ezekhez tartozó hívek lélekszámát a tököli hívekéhez.

¹⁴ Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Alba-Regalensis ... 1906.

¹⁵ MÁNDICS, 1989, 24. Mándics itt Ivic, P. 1958-ban megjelent munkáját idézi.

sorolja őket.¹⁶ Egy a helyszínen – Tökölön – gyűjtött, nemzedékeken átívelő családtörténet tanúsága szerint magukat elsősorban „rác”-oknak nevezték, de használták a „bunjevác” kifejezést is.¹⁷

A népcsoport tehát a 17. század során honosodott meg a településen, nem tudjuk, hogy a folyamatosan zajló spontán migráció melyik hullámával, pontosan mely időpontban érkeztek Tökölre. Valószínűsítjük, hogy a Csepel-szigetre, így e községbe is, több alkalommal érkeztek rácok.¹⁸ Benlich Máté belgrádi püspök magyarországi egyházlátogatása során az 1656. június 13-án Tökölön járván beszámolt katolikus hívekről: aznap 176 személyt keresztelt és bérmált meg (BORSA – TÓTH, 1989, 125–126.). Ugyanakkor beszámolt egy lutheránusok által használt templomról is. Ha feltételezzük, hogy a sziget magyar lakossága protestáns volt, akkor azt is feltételezhetjük, hogy a katolikus hívek a bosnyák ferencesek gondozása alatt álló délszlávok (bunjevácok) voltak. Mintegy húsz évvel később Benlich 520 hívőről és egy templomról, valamint az abban szolgáló ferencendi papról írt (TÓTH, é. n. 179.). Lehetséges, hogy a kiújuló harcok miatt a protestáns lakosság elmenekült, és a templomot újra a katolikusok kezdték használni (vö. DERCSÉNYI, 1958, 220.). Ennek értelmében elmondhatjuk ugyan, hogy már a 17. század közepén is éltek katolikus délszlávok Tökölön, de nem tudjuk, hogy ők a 18–19. századi lakosság elődei voltak-e.

A délszlávok mellett magyar és német családok éltek a községben.

Az 1715-ös adóösszeírásban¹⁹ az összeírt személyek 16%-a (5 fő) magyar nevű volt. Nem tudjuk róluk, hogy a korábban elvándorolt lakosok költöztek-e vissza a faluba, vagy új telepések érkeztek. A magyar családnevű háztartásfők 1770-ben már csak a népesség 10,6%-át alkották. Arányuk a lakosságon belül viszonylag alacsony volt egészen a 19. század végéig. 1900-tól lélekszám arányuk rohamos növekedésnek indult.

A németek valamivel később, a 18. század elején költöztek a Csepel-szigetre. Egy 1712-ből fennmaradt szerződés szerint Savoyai Jenő herceg, mint földesúr, megengedte három német nevű személy vezette közösségnek, hogy csepeli birtokán bizonyos (igen kedvező) feltételekkel megtelepedjenek (PERÉNYI, 1934, 23–25.). Az 1715-ös és 1720-as összeírásokat feldolgozó *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720–1721*

¹⁶ Tökölön a 18. század végétől folyamatosan vezetett házassági anyakönyvben egy-egy év kivételével feltüntették a házasuló felek származási és lakóhelyét. Az összes házasságkötés számán belül igen magas az exogám házasságok aránya. A legtöbb exogám házasság esetében az idegen származású fél Ercsiből, Érdről valamint Perkátáról és Törökbálintról származik. Az etnikai hovatartozáson alapuló réteg-endogámiára való erőteljes törekvés egészen a 19. század végéig megfigyelhető. Vö. BERKITY, 1839, 314.

¹⁷ Kudó Simon tulajdona.

¹⁸ Vö. BÉL, 1977, (1736) 149., ahol a következőket írja a sziget egy másik falujáról, Csépről: „Ezekben élnek a rác lakosok ... Egy részük a régi iderakott rác településnek a maradványa, részben újabbak költöztek ide. Az ellenség sűrű látogatása miatt ugyanis azok a régiek megfogyatkoztak.”

¹⁹ Pest Megyei Levéltár, IV. 23.a. CPI. 1.

című kiadvány adatai szerint Szigetszentmártonba 1718-ban telepedtek be sváb bevándorlók (ACSÁDY, 1896, 357.). Tökölön az 1720-as és az 1728-as összeírásban tűnnek fel német nevek először, de a 18. század végéig összesen néhány német család élt a faluban (1770-ben 5 család). Számuk ekkortól kezdhetett növekedni, a 19. század második felétől az 1930-as évekig a népességben belüli arányuk 20% körül mozgott.

4. A népesség száma és összetétele a népszámlálások tükrében

A következő szakaszban időrendi sorrendben haladva szerepelnek az egyes számadatok, valamint a korábbi népszámlálási időpontban megfigyeltekhez képest tapasztalható változás leírása. A községben a 20. század elejére lezajlott demográfiai átalakulás bemutatása a tanulmány következő szakaszában, a „tízévenkénti” adatok közlése- és egybevetése után válik majd lehetségesé számunkra.

Az ország teljes népességének számbavételére első ízben 1784–1787 közt került sor, a II. József kezdeményezésére lefolytatott népszámlálás keretein belül. Az adatfelvétel szempontjai még más jellegűek voltak, mint a későbbi népszámlálásokéi: a felmérés elsősorban hadi célra készült. A Monarchia területén élő, katonáskodásra kötelezhető férfi lakosság létszámát igyekeztek felbecsülni. Ezért ennek az adatsornak az elemzése révén csak korlátozottan tudunk a népesség összetételére vonatkozó megfigyeléseket tenni. Megismerhetjük belőle a helység jogállását, birtokosának személyét. Feltüntették a helységben található házak, az ezekben élő családok, valamint a település összes lakosának a számát. Mutatja a lakosság nemek szerinti megoszlását, a felnőtt férfiak családi állapotát és jogállásukat, valamint a gyermekkorúak számát a férfilakosságon belül.

1784-ben a lakosság száma Tökölön 1535 fő volt. Ez a népesség 234 családban élt, egy család átlagos nagysága 6,56 fő volt. (Hasonlóan magas volt a családonkénti átlagos lélekszám a magyarokta Szigetszentmiklóson és a német lakosságú Szigetújfaluban is.) A településen ebben az időben 166 házat számláltak meg, az egy házra jutó lakók száma igen magas volt, házanként 9,3 fő. Ez azt is jelzi, hogy egy házban átlagosan majdnem másfél család élt, az összetett család- és háztartásformák voltak általánosak. A nemek szerinti megoszlás arányos: 770-en voltak a férfiak és 762-en a nők. A férfiak közül 309 (mintegy 40%) 18 év alatti volt. A felnőtt férfiak (461 fő) jogállásuk szerint az alábbi kategóriákba tartoztak (DÁNYI – DÁVID, 1960, 122–123.): 1 papi, 3 nemesi, 1 polgári, 130 paraszti, 125 paraszt és polgár örököse, 179 zsellér és 22 „egyéb” jogállású személy. A fenti adatokból megkísérelhetjük megbecsülni a mezőgazdaságban dolgozó felnőtt férfiak számát. Nem sorolhatjuk közéjük a papi, nemesi, polgári jogállású személyeket, és nem soroljuk közéjük az „egyéb” oszlopban szereplő ismeretlen jogállású személyeket sem. Ily módon 434 felnőtt férfiról feltételezzük,

hogy a mezőgazdaságban dolgozott, azaz a 234 családban ennyi munkaerő állt rendelkezésre a termeléshez. Ez a teljes lakosság 28,3%-a, családonként majdnem 2 felnőtt férfi. (Feltételezhetjük tehát, hogy az adatok mögött jól működő gazdálkodási gyakorlat, stabil gazdasági háttér rejlik.) A korábban ismertett adóösszeírásokból tudjuk, hogy a 18. század végén a községben az iparosok száma alacsony volt, ezért a mezőgazdasági népesség számának megbecsülésekor őket figyelmen kívül hagytuk.

Az egész ország népességének számbavétele 1784–1787 után sokáig nem ismétlődött meg újra, több évtizednek kellett eltelnie ahhoz, hogy erre ismét kísérletek történjenek. Az önkényuralom ideje alatt készített 1850. évi és 1857. évi népszámlálás adatait másodlagosnak mondható forrásokból ismerjük, a hivatalosan publikált végeredmények nem állnak rendelkezésünkre.

A község irattárában fennmaradtak az 1850. évi népszámlálás adatfelvételi íveinek házankénti összesítései, nevek nélkül²⁰. Ezek tartalmazzák a lakosság számát, nemek szerinti megoszlását, a férfi népesség kor szerinti megoszlását. Tartalmazzák a házak számát, és az ezekben élő háztartások számát. Képet adnak a lakosság felekezeti és nemzetiségi megoszlásáról. A Tökölön élő népesség száma 1723 fő volt és 489 háztartás között oszlott meg. A férfiak száma 867, a nőké 856 fő volt. A település 314 házból állt. A lakosság 98,7%-a volt római katolikus vallású, a református, az evangélikus és az izraelita hívek számaránya nem érte el a lakosság 1%-át sem. A népesség nemzetiségi megoszlása a következő volt: 98 fő magyar (5,7%), 288 fő német (16,7%). Rajtuk kívül 1294 fő, magát illírnek (75,1%) tartó népességet számláltak össze. A szlovákok, cigányok és zsidók együttes létszáma sem haladta meg a lakosság számának 2,5%-át.

A *Magyarország 1863. évi helységnévtára* című kötet közölte az 1857. évi népszámlálás népességre vonatkozó adatait, eszerint a tököli lakosság száma ekkor 1807 fő volt.

Az 1869. évre vonatkozóan ismét csupán a népesség lélekszámát ismerjük (1963 fő), ezt az 1881. év elején tartott népszámlálás feldolgozása közli²¹. Nem tudhatjuk, mennyire volt részletes az adatgyűjtés, a népességnek milyen jellemzői kerültek felvételre.

A 19. század utolsó harmadára tehető a rendszeres (10 évenkénti), a teljes népességre kiterjedő, rögzített szempontrendszer szerinti felmérések kezdete. Az 1882-ben közzétett népszámlálás²² a lélekszám („jelenlevő polg. népesség”) mellett közli a házak számát, a lakosok anyanyelvi és hitfelekezeti hovatartozását, valamint az írni-olvasni tudók számát. (Nem tartalmazza viszont a népesség foglalkozási és társadalmi rétegzettségét leíró adatokat. Az adatfelvételnek ezek a szempontjai majd csak az 1900. év után kerülnek be ismét a népszámlálásokba.) A különböző években keletkezett népszámlálások összehasonlíthatósága érdekében, kiindulópontként alább részlete-

²⁰ Pest Megyei Levéltár V. 1143. Bb.

²¹ Magyarország 1863. évi helységnévtára T(ököle).

²² A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás... (1882).

sen ismertetjük az 1880. évre vonatkozó számadatokat. Eszerint Tökölön ezidőben 321 házban 1664-en éltek (közülük 802-en tudtak olvasni). A lakosság összetételét a 2. táblázatban foglaltuk össze:

2. táblázat: A lakosság anyanyelvi és felekezeti megoszlása 1880 körül (főben megadva)²³

Anyanyelve	Számuk	Hitfelekezete	Számuk
magyar	999	róm. kath.	1579
német	107	gör. kath.	–
tót	4	gör.-keleti	–
horvát–szerb	470	ev. ágostai	4
egyéb hazai nyelvű	–	ev. helvét	29
külföldi nyelvű	3	unitárius	–
beszélni nem tudó	81	izraelita	52
		egyéb	–
összesen:	1664		1664

1890-re²⁴ a lakosság száma 2017 főre gyarapodott. 1880-hoz viszonyítva ez 353 fő, azaz 21,2%-os növekedést jelent. A lakóházak számának növekedése nem követte a népesség gyarapodását. A házak száma 28-cal nőtt csupán, így nőtt az egy házra jutó átlagos lélekszám: 5,2 helyett 5,8 lakó jutott 1–1 házra.

A lakosság anyanyelv szerinti megoszlásában is változásokat tapasztalhatunk. A legradikálisabban a magyar anyanyelvűek száma változott, ekkor mindössze 348-an vallották magukat magyar anyanyelvűnek, kb. 65%-al kevesebben, mint 10 évvel azelőtt. A többi csoporthoz tartozók száma növekedett. A német anyanyelvűek száma 278 fővel, azaz több mint háromszorosára az 1880-as lélekszámuknak (!), a tót anyanyelvűek száma pedig több mint tízszeresére nőtt, bár még így sem alkottak nagyobb tömböt a lakosság egészében. A korábban egységesen horvát–szerb kategóriába sorolt népesség anyanyelve szerint 1890-ben 2 horvát és 1225 szerb személyt foglalt magában. (Összesen 1227 fő, tehát az ebbe a csoportba sorolt személyek száma is több mint két és félszeresére nőtt 10 év alatt.)

A felekezeti hovatartozást kifejező számokban is visszatükröződik az intenzív népességnövekedés. A római katolikusok száma 295-tel (18,7%-kal), az evangélikusoké 1-gyel (25%-kal), a reformátusoké 20 fővel (69%-kal), az izraeliták száma pedig 34 fővel nőtt (65,4%-kal), valamint összeírtak 3 görög katolikus felekezethez tartozó személyt is. Mindösszesen 353 fő növekedést tapasztalhatunk. A legtöbb tököli híó az első négy vallásfelekezethez tartozott. Az alacsony esetszám miatt nem vizsgáljuk az egyéb felekezetek tagjainak lakosságon belüli számarányát.

²³ A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás... 1882, Pest-Pilis-Solt Kis-Kún megye. III. Pesti alsó járás. 16. Tököl.

²⁴ Az 1890-iki népszámlálás 1892, 402–403.

Az 1900-ban készült népszámlálás adataiból még árnyaltabb képet kapunk a község népességére vonatkozóan, mivel ekkorra kibővültek az adatgyűjtés szempontjai. A lakosság demográfiai jellemzői mellett vizsgálták a foglalkozási rétegzettséget, a lakóházak száma mellett összegyűjtötték azok falazatának és tetőzetének adatait is. Ezeknek az adatoknak az elemzésére azonban ebben a dolgozatban nem kerül sor, itt csupán a lakosság számának alakulását és életkor, anyanyelv és vallás szerinti megoszlását mutatjuk be.

A népesség lélekszáma 1900-ban 2805-re nőtt, ez a tíz évvel ezelőtti lélekszámhoz képest 39%-os népességnövekedést jelez. A házak száma is jelentősen gyarapodott: 102 új házról tudunk, de a gyarapodás mértéke még mindig nem követte a lakosságszám emelkedését, mert az egy házra jutó lakosok száma emelkedett a korábbi adathoz képest, egy házra 6,2 fő lakos jut átlagosan. A népességen belül a nemek aránya kiegyensúlyozott, 1411 férfi és 1394 nő élt ekkor Tökölön, mindnyájuk közül 1410 fő életkora volt 0–19 év között és 1395 személy volt 20 év feletti. (Az utóbbiak közül mindössze 186 személy volt 60 évesnél idősebb.)

Nyomon követhetjük a népesség anyanyelv szerinti megoszlásának változásait is. Ekkor 804-en vallották magukat magyar anyanyelvűnek, 456 fővel többen, mint az előző időpontban, 131%-os növekedést állapíthatunk meg. 126 fővel gyarapodott a német anyanyelvűek száma, itt a növekedés aránya 32,7% volt. A tótajkú népesség száma erőteljesen (40 fővel, azaz 27,3%-kal) csökkent. A horvát nyelvűek száma 1 fővel nőtt. A szerb anyanyelvűként nyilvántartott lakosság száma rendkívüli mértékben csökkent, 1225 főről 5 főre esett. Ugyanakkor nagyon nagy mértékben nőtt az „egyéb” kategóriába sorolt személyek száma: 2 főről 1467 főre. A publikációban közölt jegyzetből tudjuk, hogy „Az egyéb anyanyelvűek rovatában kimutatott egyének nagyjából illírek”. Tehát a korábbi népszámlálások alkalmával „horvát–szerb”-nek, „horvát”-nak, „szerb”-nek tartott lakosság arányszámának jókora csökkenése csupán látszólagos, ezek az ide tartozó személyek nem költöztek ki a községből, hanem az adatfelvétel szempontjai változtak meg. Ezért mondhatjuk, hogy az 1890-ben 1227 fős horvát és szerb anyanyelvű lakosság száma 1900-ra 1475 főre duzzadt, azaz 20,2%-kal megnőtt.

A népesség felekezeti megoszlásában bekövetkezett változások is e megállapítás helyességét támasztják alá, miszerint a lakosság etnikai összetétele alapvetően nem változott meg. A római katolikus vallásúak lélekszáma 722 fővel (38,5%-kal), az evangélikus vallásúaké 20 fővel (400%-kal), a reformátusoké 36 fővel (73%-kal), az izraelita vallásúak lélekszáma 11 fővel (12,8%-kal) gyarapodott. A görög katolikus vallásúak száma csökkent 2 fővel (66,6%-kal). Egy személy unitárius vallású volt.²⁵

1910-ben²⁶ a népesség száma már 3608 fő volt, 28,7%-os népességnövekedést figyelhetünk meg a korábbi időponthoz képest. A lakosság férfi tagjainak száma valamivel nagyobb mértékben nőtt (30,5%-kal), mint a nők

²⁵ A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. 1904, 200–201.

²⁶ A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész (1912).

száma (26,7%-kal), de a nemek szerinti megoszlás arányos maradt, 1842 férfi és 1766 nő élt ekkor a községben. Hasonlóképp arányos a népesség kor szerinti megoszlása is: a 0–19 éves korosztályba tartozott 1815 lélek, a 20–59 éves korosztályba 1535 lélek, és 60 év feletti korú volt 258 lélek. A 3608 fős lakosság 629 házban élt, egy házra átlagosan 5,7 lakó jutott. (Ez kedvezőbb arány, mint 1900-ban volt.) Megfigyelhetjük, hogy a népesség fejlődésével párhuzamosan megindult a település fejlődése is. Az anyanyelv szerinti tagoltságban a következő változások történtek. A magukat magyar anyanyelvűnek vallók száma emelkedett legnagyobb mértékben, 804 főről 2982-re azaz 270,9%-kal(!). E a robbanásszerű emelkedés két okból következett be. Egyrészt egyre többen költöztek be a községbe az ország más részeiből, és e beköltöző személyek többsége magyar nyelvű volt. Másrészt pedig ekkorra vált érezhetővé a nyelvi átrétegződés az eredetileg horvát nyelvű lakosság körében. Csökkent a németek (71,4%-kal) és a tót ajkúak (86,7%-kal) száma is. Hárman vallották magukat oláhoknak. Feljegyeztek továbbá 2 horvát, 1 szerb és 472 „egyéb” anyanyelvű személyt. A jegyzetekből tudjuk, hogy „Az egyéb anyanyelvűek legnagyobbbrészt bunyevácok”. Az utóbbi három adatot itt is összevontan kezeljük, és egységesen horvátoknak tekintjük őket²⁷. Számuk 1475-ről 475-re csökkent.

A római katolikus vallású népesség száma 23%-kal nőtt, az evangélikusoké 128%-kal, a reformátusoké 145%-kal, az izraelitáké pedig 7%-kal. A görög katolikus vallású személyek száma egyről ötre nőtt. A felekezeti megoszlást tükröző adatsorból nem áll módunkban következtetéseket levonni a magyar, a német és a horvát anyanyelvű lakosság létszámának változásával kapcsolatban, mert mindhárom csoport a katolikus vallást gyakorolta. Szembetűnően magas a református és az evangélikus hívek számának növekedése, ez nyilvánvalóan új néprétegek beköltözésére utal. (Ugyancsak a beköltözők miatt nőtt a községben található házak száma is.)

Az 1920-as népszámlálás²⁸ szerint már 4018-an éltek Tökölön, a népesség 410 fővel (11,4%-kal) nőtt. Ekkor első ízben a nők száma (2053) meghaladta a férfiakét (1965). A népesség életkor szerinti megoszlása megőrizte kiegyensúlyozott jellegét, de már érezhetővé vált a fiatalabb korosztályokba tartozó népesség lassúbb arányú növekedése: 1833 fő tartozott a 0–19 éves korosztályba, 1817-en voltak 20–59 éves korúak, 368-an 60 év feletiek. Ebben az évtizedben a házak száma csak 18-cal növekedett, így ismét nőtt az egy házra jutó átlagos lakószám (6,2 fő házanként). Anyanyelve szerint 2095 fő vallotta magát magyarnak, 887-tel kevesebben, mint 1910-ben. A német anyanyelvűek száma 530 volt. (Ez 263%-os gyarapodást jelezne, de

²⁷ A különböző római katolikus vallású délszláv népcsoportokat nevezzük horvátoknak. A forrásokban illír, dalmát, bunyevác (népcsoport)-jelnevezésekkel illetik őket. Feltételezzük, hogy az általánosító jellegű rác, szerb népnevek mögött is ugyanezek a személyek álltak, mivel görög katolikus vallású személyek csak kis létszámban, görögkeletiek pedig egyáltalán nem képviseltetik magukat a lakosságban.

²⁸ Az 1920. évi népszámlálás. Első rész (1923).

valószínűleg mindössze annyit jelent, hogy 1910-ben a németek egy részét a magyar ajkúak közé számították be.) A magukat tótnak vallók száma 2-ről 25 főre nőtt, az oláhok száma pedig mindössze 1 fővel. Szerbként 8-, horvátként 23, „egyéb” anyanyelvüként 1333 személyt jegyeztek fel, akikről tudjuk, hogy közülük 1324-en bunyevácok voltak. Ezek szerint tehát a horvátok száma 1355 fő. (1910-hez képest 185%-os növekedéssel kellene számolnunk. Mint azt a németek esetében már részleteztük, valószínűleg a valóságban nem beszélhetünk ekkora növekedésről.) Felekezeti hovatartozás szempontjából az alábbi változások figyelhetők meg. A római katolikusok száma 320 fővel (10%-kal), az evangélikusoké 27 fővel (47,4%-kal), a reformátusoké 110 fővel (52,9%-kal), a görög katolikusoké 3 fővel nőtt. Feljegyeztek 8 görögkeleti-, 2 unitárius- és 1 egyéb vallású személyt. Az izraeliták száma 104 főről 83-ra (20,2%-kal) csökkent.

1930-ban a népesség száma 5378 főre nőtt, ez 33,8%-os növekedést jelent. 2703-an voltak a férfiak, 2675-en a nők. A korosztályok megoszlását tekintve 2182 személy tartozott a 0–19 éves korosztályba, 2705 fő a 20–59 éves korosztályba, 491-en voltak 60 év feletti. Az egy házra jutó lakosok aránya kedvezőbbé vált, egy-egy házra átlagosan 5,2 lakó jutott. A magyar anyanyelvűek száma 909 fővel (43,4%-kal) nőtt. Csökkent a német anyanyelvűek (3,2%-kal), a tótok (60%-kal) és az oláhok száma. Tudunk 3 horvát anyanyelvű és 1583 „bunyevác, sokác, stb.” személyről, körükben a népességnövekedés mértéke 17,7%. Felsoroltak még 156 „egyéb” anyanyelvű személyt is, akik közül 151 fő bolgár anyanyelvű volt. A felekezeti megoszlás tekintetében ütemes növekedés mutatkozik a római katolikus, református és evangélikus vallásúak esetében. Több mint háromszorosára nőtt a görög katolikusok száma, de az összlakossághoz viszonyított arányuk így is igen alacsony, 0,5% körüli maradt. Az eddig jelentéktelen számú görögkeleti vallású személyek száma most, a bolgár csoportok beköltözésével 176-ra emelkedett, az ortodox egyház a harmadik legnagyobb lélekszámú felekezetté vált. Az izraelita vallásúak száma továbbra is lassan csökkent. Emelkedett az „egyéb vallású” egyének száma (a korábbi 1–2 főről 11 főre), amiből arra következtethetünk, hogy Tökölön is terjedőben lehettek a különböző protestáns kisegyháznak.²⁹

Az utolsó, korszakokra vonatkozó adatokat tartalmazó népszámlálás 1941-ben készült.³⁰ 1930-hoz képest a lakosság száma 25%-kal nőtt, 6722 fő, ezen belül a nemek aránya: 3338 férfi és 3384 nő. A népesség kor szerinti összetétele a következő volt: 0–19 éves korú 2603, 20–59 éves korú 3425, 60 év feletti 694 személy volt. A lakóházak száma 611-gyel nőtt, így az egy házra jutó átlagos lakószám 4,1 főre csökkent. A magyar anyanyelvű népesség száma 94,4%-kal nőtt (5839 fő), és kis mértékben növekedett a tót ajkúak száma is. A német anyanyelvűek száma 64,1%-kal csökkent. 497 fő vallotta magát horvát anyanyelvűnek (6 fő horvát, 26 fő szerb, 491 fő bu-

²⁹ Az 1930. évi népszámlálás. I. rész. 1934, 180–181.

³⁰ Az 1941. évi népszámlálás (1947).

nyevác, sokác, stb.). Találhatunk rajtuk kívül cigányok (6 fő), és összesen 4 fő más nyelvű személy. 1941-ben bővültek az adatgyűjtés szempontjai, vizsgálták a népesség nemzetiségi összetételét is. A 6722 fős össznépeességből 6541-en tartották magukat magyarnak, azaz a lakosság 97,3%-a. 20-an sorolták magukat a német etnikumhoz, s mindössze 9 fő volt horvát, bunyevác, sokác nemzetiségű.

Ezekből az adatokból megállapíthatjuk tehát, hogy az 1940-es évekre befejeződött a lakosság nyelvi átrétegződése és megtörtént az etnikai homogenizáció a három nagyobb nemzetiségen (horvátok, németek, magyarok) belül. Nagyobb létszámú nem magyar lakosságot csak a nem túl régen (az 1920-as években) beköltözött bolgárok képviseltek. A felekezeti megoszlás aránya a tököli három legnagyobb keresztény (római katolikus, református, evangélikus) gyülekezetben csak kis mértékben változott meg. Ezek mellett jelentős arányban (170 lélek) képviseltette magát a görögkeleti felekezet, melynek hívei túlnyomórészt a bolgár etnikumhoz tartozó személyek közül kerültek ki. A lakosságnak kb. 1%-át tették ki a görög katolikus és az izraelita hívek. Ugyanakkor színesedett is a település felekezeti térképe, megjelent az unitárius és a baptista egyház.

5. Demográfiai átalakulás a 20. században

A népszámlálások eredményeinek összesítésével az alábbiakban áttekintjük az általunk vizsgált időszakban a községben lejárt demográfiai változásokat.³¹

3. táblázat: A település népességének növekedése 1789–1941 között

év	1784	1850	1857	1869	1881	1890	1900	1910	1920	1930	1941
lélekszám (fő)	1535	1723	1807	1963	1664	2017	2805	3608	4018	5378	6722

A népesség számának emelkedését vizsgálva megállapíthatjuk, hogy lassú ütemben gyarapodott 1869-ig. 1881-ben nagy mértékű csökkenést tapasztalunk. A népességszám csökkenésének okára – feltételezésünk szerint – más levéltári források világítanak rá. A Pest-Pilis-Solt-Kiskun Vármegye Központi Árvatörvényszékéhez folyamodó személyek beadványai közt az 1860-as évek második felében megszorodnak az olyan leírások, melyek a községet ért természeti csapások sorozatáról számolnak be. A katasztrófák következtében a paraszti népesség elszegényedett, földjeiket igen alacsony áron kínálták fel eladásra. Sokuk igyekezett más megélhetési forrást keresni a maga számára – esetünkben lakóhelyéről elvándorolva.³²

³¹ A népszámlálások számszerű adatait összefoglaló táblázatot (II. táblázat) a tanulmány végén közöljük.

³² Pest Megyei Levéltár IV. 260. b. Pest-Pilis-Solt Vármegye Központi Árvatörvényszékének iratai.

Az 1900. évi népszámlálási adat azonban már jelentős emelkedést mutat, mind az előző időponthoz, mind pedig a korábbi növekedés mértékéhez képest. A 788 fős gyarapodás valószínűleg már nem a természetes szaporodás eredménye, hanem számolnunk kell a községbe történő beköltözések gyakoribbá válásával. A beköltözőknek ez a korai hulláma volt az első jelentősebb demográfiai esemény a község történetében. Az 1869–1900 közötti három évtized alatt a lakosság száma 43%-kal nőtt. A településre irányuló beáramlás folytatódott, mértéke egyre emelkedett. Az első világháború időszakától eltekintve a rohamos népességyarapodás figyelhető meg egészen korszakunk végéig, amikorra a népesség száma az 1869. évihez képest több mint megháromszorozódott. Jelentősen emelkedett a külterületi népesség száma, a növekedést a tömeges beköltözések okozták. (A Tökölhöz tartozó külterületeken élő lakosságra vonatkozó adatsorokat a tanulmány végén található III. táblázat tartalmazza.)

4. táblázat: A népesség korcsoportok szerinti megoszlásának változása

Év	1900		1910		1920		1930		1941	
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%
0–19 éves	1410	50,3	1815	50,3	1833	45,6	2182	40,6	2603	38,7
20–59 éves	1209	43,1	1535	42,5	1817	45,2	2705	50,3	3425	51,0
60 év feletti	186	6,6	258	7,2	368	9,2	491	9,1	694	10,3

A lakosság korcsoportok szerinti megoszlását bemutató táblázat adataiból kitűnik, hogy a 20. századtól egyre csökken a fiatal korosztály aránya az össznépelességben belül, méghozzá jelentős mértékben. A 20–59 éves korosztályban 1920-tól kezdve növekedés figyelhető meg, 1920–1930 között igen magas (5,1%) arányszámban. A népességen belül egyre jelentősebb csoportot alkotnak a 60 év feletti, 1941-re számarányuk meghaladja a 10%-ot. Megfigyelhetjük tehát, hogy a huszadik században a község népessége demográfiai átalakuláson ment keresztül.

5. táblázat: Az egy lakóházra jutó átlagos lélekszám változása

Év	1784–87	1881	1890	1900	1910	1920	1930	1941
lakószám (fő)	9,2	5,2	5,8	6,2	5,7	6,2	5,2	4,1

6. táblázat: A népességszám és a lakóházak számának változása

Év	1851	1881	1890	1900	1910	1920	1930	1941
népesség (fő)	1723	1664	2017	2808	3608	4018	5378	6722
népesség (%)	100	97	117	163	209	233	312	390
házak (db)	314	321	349	451	629	647	1041	1652
házak (%)	100	102	111	143	200	206	331	526

Az 5. és a 6. táblázat adatai a településen található lakóházak számának alakulását követik nyomon. Láthatjuk, hogy a 19–20. században az átlagosan egy házra jutó lakók száma nem volt túl magas, 5,2–6,2 fő között mozgott. A lakóházak számának változása összhangban állott a népesség növekedésével, az 1920–1930-as évektől pedig meg is haladta azt.

7. táblázat: A népesség anyanyelv (és nemzetiség) szerinti megoszlásának változása

Év	1881	1890	1900	1910	1920	1930	1941	1941*
magyar	60,0	19,0	28,7	82,6	52,1	55,9	86,9	97,3
német	6,4	19,1	18,2	4,0	13,2	9,5	2,7	0,3
tót	0,2	2,7	0,5	0,1	0,6	0,2	0,2	0,0
oláh	0	0	0	0,1	0,1	0,1	0,03	0,1
rác	28,2	60,8	52,6	13,2	33,7	31,1	7,8	0,0
bolgár	–	–	–	–	–	2,8	2,2	–
vend	–	–	–	–	–	–	0,2	–
cigány	–	–	–	–	–	–	0,1	–
jiddis, héber	–	–	–	–	–	–	0,2	–
ismeretlen	5	0,1	0	0	0,2	0,1	0	2,2

8. táblázat: A népesség felekezeti összetételének változása (%)

Év	1881	1890	1900	1910	1920	1930	1941
római katolikus	94,9	92,9	92,5	88,6	87,5	83,3	81,6
evangélikus	0,2	0,3	0,9	1,6	2,	2,9	2,8
református	1,7	2,4	3,0	5,8	7,9	8,5	10,8
izraelita	3,1	4,3	3,5	2,9	2,1	1,4	1,0
görög katolikus	–	0,2	0,04	0,1	0,2	0,5	0,9
unitárius	–	–	0,04	0	0,05	0	0,1
görögkeleti	–	–	–	1,1	0,2	3,3	2,5
baptista	–	–	–	–	–	–	0,2
egyéb	–	–	–	–	0,02	0,2	0,03

A népesség anyanyelvi és felekezeti megoszlásának változásait bemutató táblázatok (7. és 8. táblázat) adataiból kitűnik, hogy az etnikai és felekezeti tagoltság korábbi változatlansága a 20. században megszűnt.

A mezőgazdaságban lezajlott a földek magántulajdonba adása, és részben a tagosítás, valamint új munkavállalási lehetőségek nyíltak az ipari tevékenység széleskörű elterjedésével. Ezek az átalakulások felszámolták a gazdálkodói életforma kizárólagosságát, a korábbi szorosan zárt érdekközösség megbomlott, s a társadalmi kapcsolatháló kitért. A községnek a hódoltság időszaka utáni újratelepülése óta szinte változatlan összetételű, horvát–magyar–német nemzetiségű katolikus lakossága a bevándorlók ré-

vén elveszítette korábbi homogenitását, s egy új, kevésbé markánsan tagolt, átjárhatóbb társadalom képe rajzolódik ki előttünk.

IRODALOM

ACSÁDY Ignác

1896 *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában 1720–1721*. Magyar Statisztikai Közlemények, Új folyam, XII. Budapest.

ANDRÁSFALVY Bertalan

1973 *A Sárköz és a környező Duna-menti területek ősi ártéri gazdálkodása*. Vízügyi történeti füzetek, 6. Budapest.

BÁNKÚTI Imre (közreadja)

1996 *Pest-Pilis-Solt vármegye a Rákóczi korban I. Előmunkálatok Pest Megye Monográfiájához 2*. Budapest.

BÉL Mátyás

1977 IKVAI Nándor (szerk.) *Bél Mátyás Pest megyéről*. Pest Megyei Múzeumi Füzetek, X. Szentendre.

BERKITY György

1839 Népismertetés. *Tudomány Tár*, VI, 314–331.

BOROSY András

1997 *Pest-Pilis-Solt vármegye 1728. évi regnicoláris összeírása I–II*. Pest megye múltjából, 8., 1.) Budapest.

BOROVSZKI Samu

é. n. *Magyarország vármegyéi és városai. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye I*. Budapest.

BORSA Iván – TÓTH István György

1989 Benlich Máté belgrádi püspök jelentése a török hódoltság katolikusairól 1651–1658. *Levéltári Közlemények*, 60, 83–142.

DÁNYI Dezső – DÁVID Zoltán

1960 *Az első magyarországi népszámlálás*. Budapest.

DERCSÉNYI Dezső (szerk.)

1958 *Pest megye műemlékei II*. Budapest.

FARAGÓ Tamás

1996 Gondolatok az 1715–20. évi országos adóösszeírás népesség-és társadalomtörténeti célú felhasználásáról. In: VISKI LAKATOS Mária (szerk.): *Tanulmányok Dányi Dezső 75. születésnapjára*. 100–123. Budapest.

FÉNYES Elek

1851 *Magyarország geographiai szótára, mellyben minden város, falu és puszta betűrendben körülményesen leírva 1–4*. Pest.

- FERENCZY József
1844 *Tekintetes nemes Pest Pilis és Solt ... minden helységeknek ... névtára.* Budán.
- GALGÓCZY Károly
1877 *Pest-Pilis-Solt-Kiskun megye monographiája.* 3. A megye részletes leírása. Budapest.
- GYÖRFFY György
1998 *Az Arpád-kori Magyarország történeti földrajza* IV. Liptó, Máramaros, Moson, Nagysziget, Nógrád, Nyitra, Pest és Pilis megye. Budapest.
- GYULAY Sándor – REXA Dezső – SZATHMÁRY István
1930 *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye általános ismertetője és címtára.* Budapest.
- HEGYI Klára
2001 Az oszmán hatalom berendezkedése és működése. In: ZSOLDOS Attila (szerk.): *Pest Megye Monográfiája I/2. A honfoglalástól 1686-ig.* 255–329. Budapest.
- KELETI Ferenc – LAKATOS Ernő – MAKKAJ László
1965 *Pest megye múltjából. Tanulmányok.* Budapest.
- KOSÁRY Domokos
1965 Pest megye a kuruckorban. In: KELETI Ferenc – LAKATOS Ernő – MAKKAJ László: *Pest megye múltjából. Tanulmányok.* 9–94. Budapest.
- LAKATOS Ernő
1965 Pest megye történetének forrásai. (Útmutató ...) In: KELETI Ferenc – LAKATOS Ernő – MAKKAJ László: *Pest megye múltjából. Tanulmányok.* 429–448. Budapest.
- LIPSZKY, Johannes
1808 *Repertorium Locorum ... Hungariae ...* Buda.
- MÁNDICS Mihály, dr.
1989 *A magyarországi bunyevác-horvátok története.* Kecskemét.
- MONOSTORY Imre
2000 *Tököl története a honfoglalástól a XX. század közepéig.* Tököl.
- NAGY, Ludovicus
1828 *Notitiae politico-gographico-statisticae incl. Regni Hungariae.* 1–2. Buda.
- NÉPSZÁMLÁLÁS
1882 *A Magyar Korona Országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás főbb eredményei megyék és községek szerint részletezve.* II. Budapest.
1892 *Az 1890-iki népszámlálás főbb eredményei vármegyék és községek szerint.* Kivonat a M. Korona Országainak 1892. évi helységnévtárából. Budapest.

- 1902 A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Első rész. A népesség általános leírása községenként. *Magyar Statisztikai Közlemények*, Új sorozat, 1. Budapest.
- 1904 A magyar korona országainak 1900. évi népszámlálása. Második rész. A népesség foglalkozása községenként. *Magyar Statisztikai Közlemények*, Új sorozat, 2. Budapest.
- 1912 A magyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. A népesség főbb adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint. *Magyar Statisztikai Közlemények*, Új sorozat 42. Budapest.
- 1913 Amagyar szent korona országainak 1910. évi népszámlálása. Második rész. A népesség foglalkozása és a nagyipari vállalatok községenként. *Magyar Statisztikai Közlemények*, Új sorozat, 48. Budapest.
- 1923 Az 1920. évi népszámlálás. A népesség főbb demographiai adatai. *Magyar Statisztikai Közlemények*, Új sorozat, 69. Budapest.
- 1924 Az 1920. évi népszámlálás. A népesség foglalkozási adatai. *Magyar Statisztikai Közlemények*, Új sorozat, 71. Budapest.
- 1932 Az 1930. évi népszámlálás. I. rész. Demográfiai adatok. *Magyar Statisztikai Közlemények*, Új sorozat, 83. Budapest.
- 1934 Az 1930. évi népszámlálás. II. rész. Foglalkozási adatok. *Magyar Statisztikai Közlemények*, Új sorozat, 86. Budapest.
- 1975 *Az 1941. évi népszámlálás. 1. Foglalkozási adatok községek szerint.* Budapest.
- 1976 *Az 1941. évi népszámlálás. 2. Demográfiai adatok községek szerint.* Budapest.

PERÉNYI János

1934 *Csepel* (Magyar városok monografiája) Budapest.

SAROSÁCS György

1982 *Délszlávok Magyarországon. A magyarországi délszlávok néprajza IV.* Budapest.

SCHEMATISMUS

1846 *Schematismus Vener. Cleri Dioecesis Alba-Regalensis pro Anno a Christo Nato 1846.* Alba Regia.

1848 *Schematismus Vener. Cleri Dioecesis Alba-Regalensis pro Anno a Christo Nato 1848.* Alba Regia.

1851 *Schematismus Vener. Cleri Dioecesis Alba-Regalensis pro Anno a Christo Nato 1851.* Alba Regia.

1889 *Schematismus Vener. Cleri Dioecesis Alba-Regalensis pro Anno a Christo Nato 1889.* Alba Regia.

1906 *Schematismus Vener. Cleri Dioecesis Alba-Regalensis pro Anno a Christo Nato 1906.* Alba Regia.

SZASZKÓNÉ SIN Aranka

1988 *Magyarország történeti helységnévtára 1773–1808. Pest-Pilis-Solt megye és a Kiskunság.* Budapest.

Sz. N.

1863 *Magyarország 1863. évi helységnévtára*. Pest.

TÓTH István György (red.)

2000 *Relationes Missionarium de Hungaria et Transsylvania*. Róma – Budapest, MTA Történettudományi Intézet.

UROSEVICS Daniló

1969 *A magyarországi délszlávok története*. Budapest.

VÁLYI András

1796–99 *Magyar Országnak leírása I–III*. Buda.

ZSOLDOS Attila (szerk.)

2001 *Pest Megye Monográfiája I/2. A honfoglalástól 1686-ig*. Budapest.

FORRÁSOK

Családi Krónika írta Kudó József. Kudó Simon tulajdona, Tököl.

Magyar Országos Levéltár Filmtár 2414. doboz 566. cím Urbaria et Conscriptiones, Fasc. 155. Nrus 49. Conscriptio Regio Cameralis Domini Ráczkeve cum concursu Spectabilis Domini Joannis Szaplanczay Arendatoris

Magyar Országos Levéltár Filmtár B 127. doboz Regnicolaris Conscriptio ... 1828. Pest-Pilis-Solt megye 170.

Magyar Országos levéltár S 11 830 Kneidinger, Andreas: A Ráckevei Uradalom áttekintő térképe 1778.

Pest Megyei Levéltár IV. 23.-a. CPI. 1. Conscriptio. Inclytorum Pesth, Pilis et Solth ... De Anno 1715.

Pest Megyei Levéltár IV. 23.-a. CP II. 39-e. Pest-Pilis-Solt vármegye adószedőjének iratai. Conscriptio Dicalis 1703.

Pest Megyei Levéltár IV. 23.-a. CP II. 210. Pest-Pilis-Solt vármegye adószedőjének iratai. Conscriptio Domesticae ... 1752.

Pest Megyei Levéltár IV. 165. a. Pest-Pilis Vármegyei cs. kir. Urbéri Törvényszék és Pest-Solt Vármegyei cs. kir. Urbéri Törvényszék egyesített iratai. Pest-Pilis megyei urbéri perek. Tököl.

Pest Megyei Levéltár IV. 23.-a. CP II. 218. Pest-Pilis-Solt vármegye adószedőjének iratai. Conscriptio Domesticae ... 1736.

Pest Megyei Levéltár IV. 260. b. Pest-Pilis-Solt Vármegye Központi Árva-törvényszékének iratai

Pest Megyei Levéltár V. k. 1143. B. b. Tököl nagyközség iratai. Elöljárósági iratok. Népszámlálási iratok.

Pest Megyei Levéltár XXXII./5. Krónikák levéltári gyűjteménye. 134. doboz. Vöö Imre: Tököli képes krónika

Székesfehérvár Püspöki Levéltár No. 117. / AD-y

Székesfehérvár Püspöki Levéltár No. 117. / AE-e

FÜGGELÉK

I. táblázat: A népesség száma, etnikai és felekezeti megoszlása az alábbi források alapján:

	1785–86 ^(a)	1828 ^(b)	1844 ^(c)	1846 ^(d)	1848 ^(e)	1851 ^(f)	1877 ^(g)	1889 ^(h)	1911 ⁽ⁱ⁾	1906 ^(j)	1930 ^(k)
lélekszám	1545	1841	1573	–	–	–	2027	–	2817	–	5600
családok	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
házak	–	254	–	–	–	–	337	–	451	–	–
róm. kat.	1545	1822	1562	1886	1942	1745	1985	1801	nagyobb részt	3187	5228
gör. kat.	–	1	–	–	–	–	–	–	–	1	–
gör. keleti	–	–	3	–	–	–	–	–	–	20	–
ev.	–	8	4	1	2	4	–	1	–	40	2
ref.	–	–	4	2	2	1	–	15	–	127	312
unit.	–	–	–	–	–	–	–	–	–	1	–
izr.	4	10	12	9	9	14	42	50	–	111	64
egyéb	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
illyr/rác	illyrica	–	shokaczok	–	illyr	illirica	dalmát	illyr.	leginkább	illyr.	szerb 2100
német	–	–	–	–	–	–	–	germ.	–	germ.	500
magyar	–	–	–	–	–	–	magyarosodó	hung.	–	hung.	3000

- a) Sín Aranka, Sz. (szerk.): Magyarország történeti helységnevértára 1773–1808. Pest-Pilis-Solt m. és a Kiskunság. Budapest, 1988.
b) Nagy, Ludovicus: Notitiapolitico-geographico-statisticaeincl. Regni Hungariae I–2. Buda, 1828.
c) Ferenczy József: Tekintetes nemes Pest Pilis és Solt t. e. vármegyékben valamint a Kiskunságban is található... Budán, 1844.
d) Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Albae Regalensispro Annoa Christo Nato1 846. Alba-Regia.
e) Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Albae Regalensispro Annoa Christo Nato 1848. Alba-Regia.
f) Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Albae Regalensispro Annoa Christo Nato 1851. Alba-Regia.
g) Galgóczy Károly: Pest-Pilis-Solt megye monographiája. 3. kötet. Pest, 1 877.
h) Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Albae Regalensispro Annoa Christo Nato 1889. Alba-Regia.
i) Borovszki Samu: Magyarország vármegyéi és városai. Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye. Budapest, é. n.
j) Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Albae Regalensispro Annoa Christo Nato 1906. Alba-Regia.
k) Gyulay S.–Rexa D.–Szathmáry I.: Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye általános ismertetője és címtára. Első körtzet. Budapest 1930.

II. táblázat: A lakosság száma, etnikai és felekezeti megoszlása a népszámlálások alapján.

	1784-87	1850	1857	1869	1881	1890	1900	1910	1920	1930	1941
Lélekszám	1535	1723	1807	1963	1664	2017	2805	3608	4018	5378	6722
Családok	234	489	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Házak	166	314	-	-	321	349	451	629	647	1041	1652
	-	1701	-	-	1579	1874	2596	3195	3515	4481	5483
Hittékezet											
róm.kat.	-	-	-	-	0	3	1	5	7	26	62
gör.kat	-	-	-	-	0	0	0	39	8	176	170
gör.keleti	-	-	-	-	4	5	25	57	84	154	191
ág.ev.	-	2	-	-	29	49	85	208	318	456	726
ev.ref.	-	8	-	-	0	0	1	0	2	-	9
unit.	-	-	-	-	52	86	97	104	83	74	67
izr.	-	12	-	-	-	-	-	-	-	-	-
baptista	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
egyéb	-	-	-	-	0	0	0	0	1	11	2
magyar	-	98	-	-	999	384	804	2982	2095	3004	5839
német	-	288	-	-	107	385	511	146	530	513	184
tót	-	-	-	-	4	55	15	2	25	10	16
oláh	-	-	-	-	0	0	0	3	4	3	2
horvát-szerb	-	-	-	-	470	-	-	-	-	-	-
horvát	-	-	-	-	-	2	3	2	23	3	6
szerb	-	-	-	-	-	1225	5	1	8	106	26
bunyevác,sokác,illir	-	1294	-	-	-	-	-	-	-	1583	491
vend	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
cigány	-	3	-	-	-	-	-	-	-	-	6
jiddis,héber,zsidó	-	12	-	-	-	-	-	-	-	-	1
szláv	-	28	-	-	-	-	-	-	-	-	-
külföldinvelű	-	-	-	-	3	-	-	-	-	-	-
beszélőnemtudó	-	-	-	-	81	-	-	-	-	-	-
egyéb:illir	-	-	-	-	-	-	1467	-	-	-	-
egyéb:bunyevác	-	-	-	-	-	-	-	472	1324	-	-
egyéb:bolgár	-	-	-	-	-	-	-	-	-	151	-
egyéb:nemismert	-	9	-	-	-	2	-	-	9	5	150
Magyarul tud	-	-	-	-	-	-	2244	3391	3849	5057	-

III. táblázat: A külterületi népesség megoszlása anyanyelv és vallás szerint

		1910	1920	1930		1910	1920	1930
Arpádhalom	<i>népesség:</i>	229	646	–	Ferdinánd major	<i>népesség:</i>	–	161
	<i>anyanyelv:</i>	magyar	336	–		<i>anyanyelv:</i>	magyar	132
		német	143	–			német	22
1920-ban beletterület megjegyzéssel								0
		1	162	–			2	0
	<i>vallás:</i>	202	576	–		<i>vallás:</i>	r.k.–g.k.	18
		21	47	–			protestáns	43
		6	2	–			g. keleti	0
		0	0	–			egyéb	0
Hermína és Jóska major	<i>népesség:</i>	208	250	168	Megyedtilő	<i>népesség:</i>	–	358
	<i>anyanyelv:</i>	171	242	91		<i>anyanyelv:</i>	magyar	268
		0	2	0			német	11
		37	3	77			egyéb	75
	<i>vallás:</i>	135	216	52		<i>vallás:</i>	r.k.–g.k.	233
		36	32	28			protestáns	46
		29	2	–			g. keleti	–
		0	0	77			egyéb	77
Szilágyi-telep	<i>népesség:</i>	136	429	991	Újtelep	<i>népesség:</i>	–	267
	<i>anyanyelv:</i>	130	385	981		<i>anyanyelv:</i>	magyar	238
		2	26	2			német	21
		0	3	8			egyéb	6
	<i>vallás:</i>	93	304	671+12		<i>vallás:</i>	r.k.–g.k.	211
		42	125	285			protestáns	54
		1	0	–			g. keleti	–
		0	0	15			egyéb	2
Egyéb	<i>népesség:</i>	289	210	289				
	<i>anyanyelv:</i>	283	178	156				
		1	11	42				
		0	17	91				
	<i>vallás:</i>	208	120	239				
		69	90	40				
		0	0	–				
		0	0	10				

THE HISTORY OF THE POPULATION OF TÖKÖL (PEST COUNTY)

(FROM THE END OF THE OTTOMAN OCCUPATION AND ITS
RESETTLEMENT UNTIL 1945)

After giving a brief account of the possession history of the Csepel Island as well as its natural endowments, the author makes an attempt to track down the history of the population of Tököl (a settlement in Central Hungary, by the river Danube) and its resettlement until 1945.

During the Turkish occupation the former population of the village ran off in utter confusion, leaving the settlement for devastation. The first new settlers arrived presumably around the middle of the 17th century. These Roman Catholic South Slavic people settled down in the village in several waves. The number of this population showed a constant increase from 1750, and they made up the majority of the serfdom. Inspired by settlement initiated by the squires, Germans also started to move into the area, from the beginning of the 18th century. Slowly increasing in their numbers, cottars who were craftsmen by trade, got hold of a limited amount of landed property, and most of them integrated into the villeinage with plots by the first decades of the 19th century. Little is known about the Hungarian population before the Ottoman Occupation. Only a minor proportion is assumed to have returned to their original place of living after the Turkish retreat, since no track of them can be found in the available sources. The increase of the Hungarian proportion of the population could be observed in the 19th century, when after the liberation of serfdom the civil property relations allowed for trading land, and thus, the settlement of other people in the village.

The 19–20th-century peasant layer of the village's society can be characterized only after the reconstruction of individual economic, social and mental behaviour patterns practiced by these three ethnic groups, therefore it is important to reveal the circumstances of their origin, as well as the demographic characteristics of these communities.